

Корженко О. А.

*Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління
при Президентіві України*

ГЕНДЕРНА ЕКСПЕРТИЗА РИНКУ ПРАЦІ М. ХАРКОВА (ЗА ДАНИМИ ХАРКІВСЬКОГО МІСЬКОГО ЦЕНТРУ ЗАЙНЯТОСТІ)¹

У 2014-2015 рр. Україна переживає дуже важкі часи, які впливають на ринок праці, зокрема, Харківської області та м. Харкова. У зв'язку з проведенням антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях на території Харківської області виникли проблеми розташування, працевлаштування вимушених переселенців із східних регіонів України. Так, на ринку праці, зокрема, м. Харкова не лише зросла кількість безробітних, але й посилилася гендерна нерівність у сфері зайнятості та розподілу доходів, що обумовлює актуальність зазначеної теми.

Протягом останніх років гендерні дослідження ринку праці привертають значну увагу науковців. Основи гендерних досліджень в економіці сформовані зарубіжними науковцями (Дж.Анкер, Т.Верлен, К.Делфі, М.Кіммел, Дж.Скотт, Х.Хартман). Значний внесок у розроблення теоретичних засад і практичних напрямів гендерних досліджень у соціально-економічній сфері належить О. Грішновій, Е. Лібановій, Л. Лобановій, О. Макаровій, В. Новікову, Ю. Саєнко, В. Сичова, В. Стешенко. Автори доводять наявність значних гендерних диспропорцій на ринку праці України, аналізуючи рівень економічної активності та зайнятості населення, проблеми жіночого безробіття та професійної сегрегації за ознакою статі. Особлива увага приділяється економічному становищу жінок та чоловіків, гендерному розриву в рівні заробітної плати, що має місце у всіх галузях економіки і зумовлює підвищений ризик зубожіння жінок. Разом із тим, гендерна експертиза ринку праці в місті Харкові застосовується не системно, дослідження в цій площині фрагментарні, що свідчить про наукову актуальність даної роботи.

¹ У роботі представлені результати гендерної експертизи 1092 звернень молодих чоловіків і жінок (віком 18-25 років) до Харківського міського центру зайнятості, їхніх потреб у працевлаштуванні, а також пропозицій робочих місць у 2014-2015 рр. З'ясовані рівні економічної активності жінок і чоловіків у зазначеному віці, тенденції щодо безробіття молоді, гендерне обличчя молодих безробітних, сфери зайнятості, де домінують жінки, а де – чоловіки на ринку праці м. Харкова.

Метою роботи є аналіз потреб у працевлаштуванні молодих жінок і чоловіків віком 18-25 років, а також існуючих пропозицій на ринку праці в м. Харкові на предмет дотримання гендерної рівності.

Ще за часів СРСР централізована планова економіка потребувала численної робочої сили, і держава заохочувала участь в ній жінок шляхом надання державної підтримки сім'ям, забезпечення системи пільг та послуг (оплачувані відпустки, державні дошкільні заклади), широкого залучення жінок до системи вищої освіти. Статистичні дані свідчать про зростання ролі жінок у суспільстві, їхнього внеску в економічний та культурний потенціал країни. Так, у 2011 р. чисельність жінок в Україні була майже на 8% більше, ніж чоловіків (відповідно, 24,6 млн. осіб (53,9%) та 21 млн. осіб (46,1%)). Внесок жінок в економічний потенціал країни досить значний. Рівень економічної активності жінок у віці 15-70 років склав 58,4 % у 2010 р.².

Для Харкова, традиційно характерні високі показники участі жінок у складі робочої сили з усталеною орієнтацією на повну зайнятість, що визначають незначні на перший погляд гендерні відмінності в цій сфері. У Харківській області рівень економічної активності жінок у віці 15-70 років дещо нижчий, ніж в цілому по Україні, проте він все одно достатньо високий – складав 57% (у 2010 р.). Зріс рівень зайнятості жінок в Україні у віці 15-70 років: з 51,6% (у 2000р.) до 54,4% (у 2010 р.). Але, середня заробітна плата жінок в Україні за підсумками 2011 р. на 8 % менша, ніж у чоловіків. А за прогнозом, через 20–30 років пенсія українських жінок становитиме у середньому 40–50% пенсії чоловіків. Національний координатор Міжнародної організації праці (МОП) в Україні В. Костриця через перевищення різниці в зарплаті чоловіків і жінок в деяких областях України в 30% стверджував, що гендерна рівність в Україні існує тільки «на папері». Тож внесок у розвиток економічного потенціалу жінок збільшується, а розподіл соціальних благ залишається несправедливо меншим.

Зараз в Харкові жінки також займають значну кількість місць на ринку праці. Відповідно за даними Харківського міського центру зайнятості, жінки становили та становлять більшість у структурі робочої сили.

² Сичова В. В. Вплив гендерної політики на розвиток соціального капіталу в Україні / В.В. Сичова // Гендерна політика міст: історія і сучасність : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Харків, 23–25 жовт. 2013 р.) : наук. зб. – Х. : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2013. – С. 217.

У 2014-2015 роках було проведено гендерну експертизу 1092 звернень молодого населення віком від 18-25 років до Харківського міського центру зайнятості. Так, у 2014 році, 75% жінок проти 25% чоловіків віком 18-25 років звернулися до Харківського міського центру зайнятості. Це показує соціально-економічну активність жінок у Харкові. Рівень безробіття чоловіків, нижчий, ніж у жінок, відповідно 25% проти 75% у 2014 р. (табл. 1), жінкам складніше повторно влаштуватися на роботу.

Таблиця 1

Кількість чоловіків і жінок у віці 18-25 років,
які звернулися до Харківського міського центру зайнятості

№	2014		2015	
	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
1	518	173	309	92
2	75%	25%	77%	23%
Всього	691(100%)		401(100%)	

Середня тривалість безробіття серед жінок вища, ніж серед чоловіків, що призводить до підвищеного ризику «застійного» безробіття і втрати економічної активності. Певною мірою триваліший період пошуку роботи відбиває більш пасивну поведінку жінок, проте, можна стверджувати про наявність певної дискримінації на ринку праці, оскільки при наймі на роботу перевага часто віддається чоловікам, а не жінкам, навіть із вищими освітньо-кваліфікаційними рівнями. Зокрема, про це свідчить поширення гендерно-привілейованих оголошень про вакансії.

Аналіз 1092 звернень молодого населення віком від 18-25 років до Харківського міського центру зайнятості показав, що кількість безробітних збільшується. Так, за 2 місяці 2015 року їх кількість становить половину від попереднього року. Причому більшість з них складають жінки (табл.1). Більше того, аналіз гендерних показників економічної активності населення виявляє певні диспропорції, зокрема, наявність гендерного дисбалансу в цій сфері.

Гендерна експертиза молодого населення у м. Харкові за рівнем освіти показала, що жінки в цілому мають більш високий рівень освіти, ніж чоловіки. Так, у 2014 р. серед молодих жінок до 25 років, що зверталися до Харківського міського центру зайнятості, особи з вищою освітою склали 64% (329 осіб), а серед чоловіків – 44% (79 осіб) (табл. 2).

Таблиця 2

Рівень освіти чоловіків і жінок (у віці 18-25 років),
які звернулися до Харківського міського центру зайнятості в 2014 р.

2014			2015	
Жінки	чоловіки		жінки	чоловіки
329	79	Повна вища освіта	192	37
40	27	неповна вища освіта	35	9
59	24	базова вища освіта	17	11
1	1	базова загальна середня освіта	5	0
32	13	повна загальна середня освіта	20	8
57	29	професійно-технічна освіта	39	26
518	173	Всього	309	92

Таблиця складена на підставі [3].

Найбільш помітні гендерні відмінності в рівнях економічної активності характерні для молодших та старших вікових груп населення (рис. 1). Високий рівень трудової активності молодих жінок пояснюється впливом ряду чинників: зменшенням кількості осіб, які вступають до вищих навчальних закладів; зменшенням трудової активності чоловіків із-за військових подій в Україні; активним навчанням жінок у вищих навчальних закладах.

Простежується високий рівень економічної активності жінок м. Харкова та мешканок Харківської області. Рівень економічної активності чоловіків м. Харкова та Харківської області дещо нижчий (рис. 1).

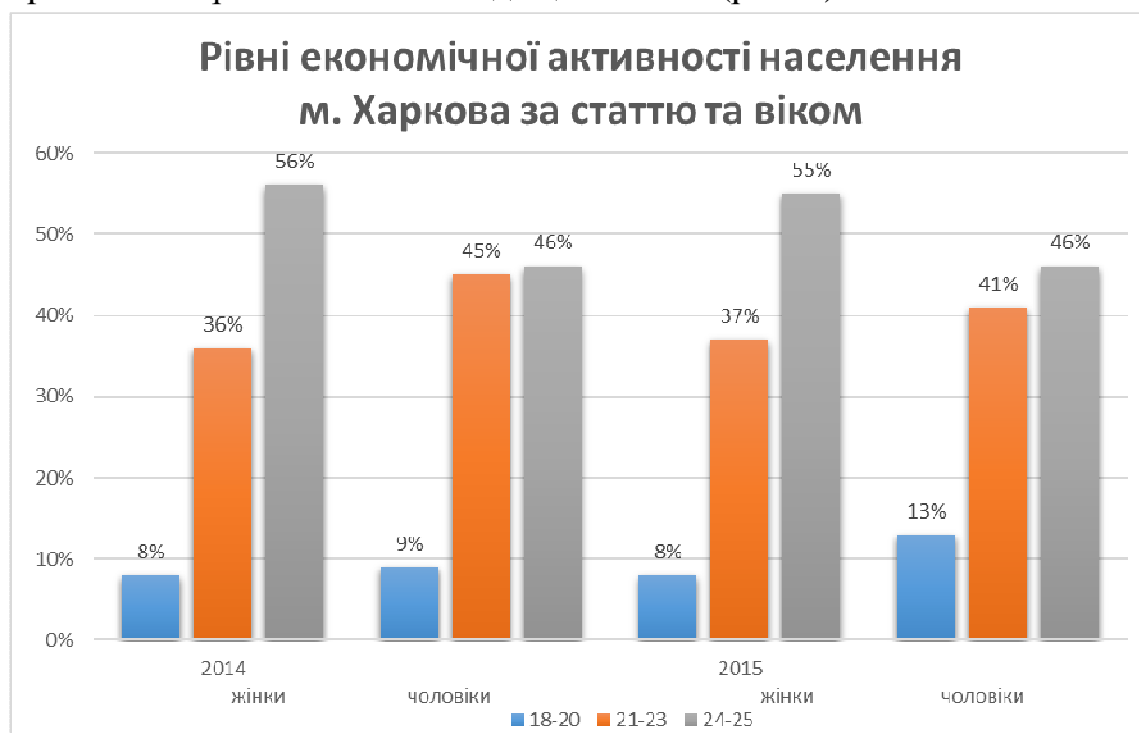

Рис. 1. Рівень економічної активності населення м. Харкова за статтю та віком, 2014-2015 рр.

Дані Харківського міського центра зайнятості свідчать, що:

- серед осіб віком 24-25 років, які зверталися до Харківського міського центру зайнятості, кількість жінок більша (56% та 55%, відповідно, у 2014 р. та 2015 р.), ніж чоловіків того ж віку (46% у 2014 р. та 2015 р.), які намагалися знайти роботу;

- серед осіб віком 21-23 роки (передбачається, після закінчення ВНЗ) кількість чоловіків, які зверталися до Харківського міського центру зайнятості, більша (45% та 41%, відповідно, у 2014 р. та 2015 р.), ніж жінок (36% та 37%, відповідно, у 2014 р. та 2015 р.).

- чоловіки після закінчення технічно-професійних закладів шукають роботу по спеціальності (9% та 13%, відповідно, у 2014 р. та у 2015 р.); у той час, як жінки, представляється, йдуть вчитися у вищі навчальні заклади.

Упродовж перехідного періоду на ринку праці в Харкові спостерігається посилення гендерної професійної сегрегації внаслідок переходу від регульованої політики зайнятості до ринкової системи з жорсткішим конкурентним середовищем. Це явище справляє більш негативний вплив на жінок, оскільки «жіночі професії» є відносно «низькооплачуваними, відносно мало гарантують зайнятість та забезпечують порівняно незначні можливості для керівної роботи або просування по службі». В Україні жіноча зайнятість традиційно переважає в сферах діяльності з невисоким рівнем середньої заробітної плати: у сфері соціального забезпечення, освіти, охороні здоров'я, побутовому обслуговуванні та культурі, в яких жінки становлять понад 70% працюючих. Водночас «чоловічими» видами діяльності залишаються високооплачувані галузі важкої промисловості, транспорт, сфера підприємництва. У Харкові серед осіб за фахом «учитель школи», «викладач вищого навчального закладу» і «вихователь у дитячому садку», хто звертався до Харківського міського центру зайнятості в 2014-2015 рр., більшість жінок (30% та 25%, відповідно, у 2014 р. та 2015 р.), ніж чоловіків (5% та 3%, відповідно, у 2014 р. та 2015 р.) (табл. 3). Серед осіб за фахом «інженери з комп'ютерних систем» і «інженери в енергетичні сфері», хто звертався до Харківського міського центру зайнятості в 2014-2015 рр., більшість чоловіків (відповідно, 20% та 15% (у 2014 та 2015 рр.) та 15% (у 2014 р. та 2015 р.), ніж жінок (5% у 2014 р. та 2015 р.) (табл. 3).

Серед «техніків» і «механіків», які закінчили професійно-технічні заклади також домінують чоловіки (30% у 2014 р. та 2015 р.), на відміну від жінок (7% та 10%, відповідно, у 2014 р. та 2015 р.) (табл. 3).

Таблиця 3

Кількість чоловіків і жінок (віком 23-25 років)
за професійним напрямком навчання, які звернулися
до Харківського міського центру зайнятості у 2014-2015 рр.³

2014			2015	
чоловіки	жінки	професійний напрямок навчання	чоловіки	жінки
20%	15%	інженер із комп'ютерних систем	15%	10%
15%	5%	інженер у енергетичній сфері	15%	5%
5%	10%	Адміністратор	6%	10%
5%	30%	учителі, викладачі вищих навчальних закладів та вихователі дитячих садків	3%	25%
30%	7%	техніки та механіки	30%	10%
25%	33%	Інші	31%	40%

Такі дані підтверджують усталене уявлення про традиційно «жіночі» та «чоловічі» професії. А також те, що чоловіки займають високооплачувані професії, тоді як жінки освоюють професії з меншим прибутком. Ринок праці м. Харкова підтверджує усталені традиційні гендерні стереотипи.

Зважаючи на високий рівень професійної сегрегації за ознакою статі в Харкові, ця проблема потребує особливої уваги та розробки відповідних заходів щодо його зниження. Особливе занепокоєння викликає наявність значної «вертикальної» сегрегації, коли жінки з високими освітньо-кваліфікаційними рівнями концентруються на посадах нижчого рівня, з меншою відповідальністю, меншою заробітною платою та обмеженими можливостями прийняття рішень.

За даними Харківського міського центру зайнятості у 2014 році більшість жінок, ніж чоловіків були працевлаштовані продавцями та продавцями-консультантами в супермаркетах та магазинах (відповідно, 30% та 20%) (табл. 4). Враховуючи, що освітній рівень жінок вищий, то працевлаштування жінок на роботу, яка не потребує вищої освіти, свідчить про високу економічну активність жінок. Також більше жінок (20%), ніж чоловіків (15%) були працевлаштовані менеджерами з адміністративної діяльності, а також у сфері освіти (учителями / викладачами / вихователями) (відповідно, 10% та 0% у 2014 році) (табл. 4).

Таблиця 4

Працевлаштовані чоловіки і жінки (віком 23-25 років) у м. Харкові за 2014 р.

Чоловіки	Жінки	Посада/Місце працевлаштування
15%	20%	Менеджери з адміністративної діяльності
0%	10%	Учителі, викладачі ВНЗ, вихователі дит. садків
20%	30%	Продавці та продавці-консультанти

³ Харківський міський центр зайнятості. Статистичні дані за 2014-2015 роки.

Просування жінок на більш відповідальні посади обмежують штучно створені бар'єри, соціальні установки і нормативи, стосовно яких вживають термін "скляна стеля".

Маючи однаковий з чоловіками рівень професіоналізму, жінки, як правило, «зупиняються» у кар'єрному зростанні на рівні виконавців або, в кращому випадку – заступників керівників. Ці бар'єри зумовлені традиційними гендерними стереотипами про другорядність ролі жінок в суспільному житті, обмеженість їх здібностей, в тому числі і до керівної роботи.

Високі рівні економічної активності молодого населення Харкова супроводжуються певними проявами гендерної нерівності стосовно якісних характеристик зайнятості. Ринок праці м. Харкова характеризується високим освітньо-кваліфікаційним рівнем жінок, який за окремими показниками навіть перевищує чоловічий; високим рівнем економічної активності жінок та їхньою традиційною орієнтацією на зайнятість в економіці. Водночас становище жінок на ринку праці Харкова менш сприятливе, ніж становище чоловіків. Безробіття серед жінок визначається не лише дією ринкового конкурентного механізму та наявністю прямих бар'єрів для зайнятості (вужчий професійний вибір, відсутність необхідних для них робочих місць або необхідної кваліфікації), а й істотно пов'язане з репродуктивною функцією. Іноді саме через це жіноча робоча сила цінується менше, і жінки стикаються з численними непрямими перешкодами, зокрема з дискримінацією та гендерними стереотипами. Тому гендерні диспропорції на ринку праці зумовлені не стільки меншою мобільністю, зацікавленістю жінок в роботі неповний робочий час, скільки значною мірою впливом стереотипів, за якими при наймі на роботу жінка розглядається як «менша вартісна сила», ніж чоловік, і внаслідок цього реалізує свою трудову активність у менш престижних сферах зайнятості та обмеженими можливостями професійної реалізації.

Рівна участь жінок та чоловіків у функціонуванні ринку праці та досягнення гендерної рівності щодо доступу населення до гідної праці має стати важливим напрямом державної політики зайнятості.

З огляду на виявлені проблеми на ринку праці в Харкові, необхідними та актуальними є пошуки нових підходів до забезпечення гендерного паритету. Це зумовлює необхідність впровадження гендерного підходу до розробки основних стратегічних напрямів, програм та стратегій розвитку.

Основні напрями політики зайнятості населення, що базується на основі гендерного підходу, мають містити:

- гендерну експертизу існуючих законодавчих актів та законопроектів;
- створення кризових центрів для психологічної підтримки як безробітних жінок, так і безробітних чоловіків;
- розроблення регіональних програм, що захищають інтереси жінок та чоловіків, які зазнали негативного впливу економічних реформ;
- розроблення та впровадження програм і послуг у сфері зайнятості для жінок, які вступають або повертаються на ринок праці після декретної відпустки;
- впровадження стратегій та механізмів розгляду скарг, що пов'язані з дискримінацією жінок при прийомі на роботу та при скороченні штатів.

Таким чином, гендерна експертиза 1092 звернень молодих чоловіків і жінок (віком 18-25 років) до Харківського міського центру зайнятості, їхніх потреб у працевлаштуванні, а також пропозиції робочих місць у 2014-2015 рр. підтвердила усталені традиційні гендерні стереотипи на ринку праці м. Харкова. З'ясовано, що кількість безробітних збільшується. Так, аналіз кількості звернень доводить, що за 2 місяці 2015 р. безробітні молоді люди у віці 18-25 років складають половину безробітних у даній категорії від безробітних у 2014 р. Причому, у «молодіжного» безробіття м. Харкова жіноче обличчя.

Велика кількість жінок, маючи високий рівень освіти, йдуть працювати на низькооплачувані посади/роботи. Жінки потребують легальної роботи, що передбачає чіткі умови оплати праці, соціальну захищеність. Представляється, що офіційно економічна активність чоловіків є меншою через їхню діяльність у тіншовій економіці. За існуючих традиційних гендерних стереотипів чоловіки прагнуть одержувати високі прибутки в короткий термін, не вважають отримання вищої освіти для себе першочерговим завданням.

Гендерна експертиза ринку праці м. Харкова у 2014-2015 р. засвідчила, що молоді жінки домінують у сфері освіти, а молоді чоловіки – у сфері комп'ютерних технологій та енергетичній сфері.